

**Szentmártoni Bodó János *Dialogismus*ának
(RMK I 1333) nyomában.**

Az elveszett nyomtatvány szegedi töredékmásolatáról²

Amikor 2015-ben az Erdélyi Unitárius Egyháznak köszönhetően csaknem négy évszázad után ismét megjelenhettek azok a nyomdatermékek, amelyek a szentháromság-tagadók vallási önmeghatározását szolgálták a 17. század első felében, nem nagyon lehetett már abban reménykedni, hogy újabb nyomtatványt vehetünk majd leltárba ebből az időszakból.³ Ugyan ismert volt, hogy Szentmártoni Bodó János „Torockószentgyörgyön 1623-ban egy párbeszédet dolgozott ki Krisztus haláláról és feltámadásáról”,⁴ úgy hittük azonban, hogy e munka örökre elveszett. E hitünkben aztán a lehető legszerencsésebb módon csalódhattunk, amikor nem kisebb dologra derült fény, mint hogy a *Dialogismus* egy töredékét a Szegedi Tudományegyetem egyik legjelesebb irodalomtörténésze, Dézsi Lajos lemásolta a századelőn;⁵ ami, ha az eredetit nem is pótolhatja, annyit mégiscsak

¹ SZIGETI MOLNÁR DÁVID (1986) a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán a Magyar Irodalmi Tanszék tanársegédje. Kutatási területe a 16–17. századi erdélyi unitárius egyház története.

² A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítószámú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs háttér a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

³ MOLNÁR DÁVID, „...az nagy tengerből való folyóvíznek sebessége...”: *Kolozsvári unitárius levéltári dokumentumok és nyomtatványok gyűjteménye Bethlen Gábor és I. Rákóczi György korából (1613–1648)*, A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 7. (Kolozsvár: Magyar Unitárius Egyház, 2015).

⁴ KÉNOSI TÖZSÉR JÁNOS és UZONI FOSZTÓ ISTVÁN, *Az erdélyi unitárius egyház története*, I–III., (I–III.) fordította MÁRKOS ALBERT, a fordítást a latin eredetivel egybevetette BALÁZS MIHÁLY, sajtó alá rendezte HOFFMANN GIZELLA, KOVÁCS SÁNDOR, MOLNÁR LEHEL, (II.) a térképeket készítette ELEKES TIBOR, *Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai* 4. (Kolozsvár: Erdélyi Unitárius Egyház, 2006–2018), 2:205.

⁵ MONOK ISTVÁN (szerk.) a szövegmásolatok azonosításában munkatársak voltak FONT ZSUSZA, HORVÁTH IVÁN, SZIGETI CSABA, *Régi könyveink és kézirataink katalógusai: Dézsi Lajos kéziratgyűjteménye*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: Acta Bibliothecaria X./1. (Szeged: JATE, 1989), 3.

jelent, hogy most már nem egyszerűen említésből ismerjük a művet. De még mielőtt szó esnék róla, lássuk szerzőjét!

Szentmártoni Bodó János (†1648), akit a munka első magyar költőjeként is szokás ünnepelni, unitárius lelkész és költő volt; életrajzát többen megírták.⁶ Már a 19. században felhívták a figyelmet arra, hogy van két levele az Unitárius Vallásközönség levéltárában (ma ez a Magyar Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára), amelyet püspökének, Valentin Radeckének címzett.⁷ Ezeket máshol közöltük, s most csak annyit árulunk el róluk, hogy milyen nívumokat rejtenek. Az egyik, hogy Szentmártoni Bodó nem Csík- vagy Homoródszentmártonban, hanem Dicsőszentmártonban született. Egy 1618-ban kelt levelét szülőföldjének iskolaigazgatójaként írta alá, márpedig ő ebben az évben Dicsőszentmártonban volt rektor. A másik újdonság pedig az, hogy fiának, Szentmártoni Bodó Bálintnak, aki majd a kolozsvári unitárius eklézsia papja lesz, a másik levél alapján 1619 után kellett születnie.

Egy harmadik iratból kiderül az is, hogy az 1622-től Torockószentgyörgyön papskodni kezdő Szentmártoni Bodó János jelen volt annál a vizitációnál is (1624), amely megállapította, hogy a torockószentgyörgyi igazgató „purus Sabbatarius”.⁸ Ezt az aranyosszéki esperes, Balázsfy György jegyezte fel egy levélben, amelyben úgy utalt Szentmártoni Bodóra, mint aki szó szerint újból előadhatja Radeckének a történeteket. Ennek az időszaknak a mi szempontunkból azért is van jelentősége, mert munkáinak nagyobb részét – így a *Dialogismust* is – itt, az „Aranyos vize gyönyörű mentében” írta Szentmártoni Bodó.

Magát a *Dialogismust* (1623) Keresden nyomtatták ki 1685-ben. A keresdi nyomdát, amely a 17. század egyetlen főúri magánnyomdája, Bethlen Elek azért állíttatta fel családjá ma is álló késő reneszánsz várkastélyában, hogy korán és váratlanul elhunyt bátyjának, a nála jócskán ismertebb Bethlen Farkasnak híres *Historiáját* kinyomtattassa.⁹ A történeti mű mellett azonban több kisebb terje-

⁶ A legfontosabbak: VERSÉNYI György, „Szentmártoni Bodó János (Első közlemény.)”, *Erdélyi Múzeum* 19, 7. sz. (1902): 328–339. VERSÉNYI György, „Szentmártoni Bodó János (Második és befejező közlemény.)”, *Erdélyi Múzeum* 19, 8. sz. (1902): 385–393. KELEMEN Lajos, „Szentmártoni Bodó János halála ideje”, *Erdélyi Irodalmi Szemle* 6, 3–4. sz. (1929): 344–346. STOLL Béla, TARNÓCZ Márton és VARGA Imre (sajtó alá rendezte), *Az unitáriusok költészete, Régi Magyar Költők Tára XVII. század 4.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), 659–661. (A továbbiakban: RMKT.)

⁷ BENCSÉDI Gergely, „A tordai unitárius algymnasium igazgatói 1576–1888”, *Keresztény Magvető* 24, 1. sz. (1889): 12–26., 15.

⁸ MOLNÁR, „az nagy...”, 106–113.

⁹ BÁNFI Szilvia és V. ECSEDY Judit, *A magyarországi nyomdászat képes krónikája 1473–1700* (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Balassi Kiadó, 2014), 168–169.

delmű munka is elhagyta a keresdi sajtót, ezekből viszont alig vagy egyáltalán nem maradt fenn példány, s ezért ritkaságszámba mennek. V. Ecsedy Judit így írt erről 2014-ben: „A Bethlen *Historiája* mellett készült másik hét nyomtatvány közül négy unikum, azaz egyetlen példányban maradt fenn, hároomból pedig egyáltalán nem maradt fenn példány [...]. Ugyanígy csak Sándor István tudósít a *Kristus haláláról szóló dialogismusról*, példánya ma nem található.”¹⁰ Hogy Sándor és más régebbi bibliográfusok emlegethették ezt a munkát, az egyfelől Bod Péternek volt köszönhető,¹¹ másfelől pedig annak, hogy 1849-ig megvolt a nagyenyedi evangélikus-református kollégium könyvtárában Bethlen Kata könyvei közt.¹² Nyilván ezt a példányt ismerte Bod,¹³ Dézsi azonban nem ezt másolta le.

A sárospataki református kollégium könyvtárában ugyanis Harsányi István, az akkori helyettes könyvtáros az SS. 292. számú könyv táblájából 1909. augusztusában kiáztatott néhány lapot, amely szintén a *Dialogismus* szövegét tartalmazta. E felfedezéséről, úgy tűnik, levélben értesítette Dézsit, s ebben megírta, hogy keresdi betűkkel szedték a nyomtatványt, s egy olyan párbeszédéről van szó, amelyben Krisztus haláláról és feltámadásáról, illetőleg az örök életről beszél a szerző. Dézsi erre az egészet lemásolta, s 1910. március 14-én kelt kópiájára – az eddigiekkel együtt azt is – feljegyezte, hogy a töredék számait és bizonyos betűit összehasonlították egy 1684-ben megjelent keresdi nyomtatvány számaival és betűivel, s ezek ugyanazok voltak. Továbbá készített egy jegyzetet, miszerint a *Dialogismus* ép levele 12,5 cm hosszú és 7,7 cm széles (ebből a szöveg 9,6 × 4,5 cm), azaz, tipikus 12°. Mára Dézsi másolata rendkívül értékesé vált, az eredeti ugyanis elveszett. Van ugyan némi nyoma Sárospatakon (N 1350 volt a jelzete a második világháborúig), „azonban nem került vissza az oroszországi könyvek-

¹⁰ BÁNFI Szilvia, PAVERCSIK Ilona, PERGER Péter és V. Ecsedy Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei: XVII. század*, Hungaria Typographica II. (Budapest: Balassi Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2014), 140.

¹¹ BOD Péter, *Magyar Athenas: Bod Péter válogatott művei*, válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta TORDA István, Magyar Hírmondó (Budapest: Magvető Kiadó, 1982), 262. „BÁDÓ JÁNOS. Szentmártonról íratta magát; híres magyar versszerző. 1623-dik eszt. írt bizonyos személyek között való beszélgetést, mely a mi Urunk Jéhus Kristusnak haláláról s győzedelmes feltámadásáról vagon, rendes és szép magyar versekkel. Nyomt. Keresden. 1685. 12. r.”

¹² DEÉ NAGY Anikó, „Bevezetés”, in *Bethlen Kata könyvtárának rekonstrukciója*, szerk. SIMON Melinda és SZABÓ Ágnes, A Kárpát-medence koraiújkori könyvtárai II. (Szeged: Scriptum Kft., 1997), 7.

¹³ RMKT 659.

kel¹⁴. Ennek kapcsán nem érdektelen megjegyezni, hogy a *Dialogismus* nincs a hiányzó könyvek listáján.¹⁵

A másolat alapján az alábbi megállapításokat lehet tenni. Először is, a *Dialogismus* a legkevésbé sem valódi párbeszéd, sokkal inkább egyfajta kátészerű alkotásként lehet leírni (hogy kik azok a „bizonyos személyek”, akik között a dialógus zajlik, nem derül ki)¹⁶. Másodsor hangsúlyozni kell, hogy prózában íródott, ami azért meglepő, mert Szentmártoni Bodó fennmaradt munkáinak mindegyike verses. Harmadszor arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy a lapszámok alapján legalább 300 oldalas, azaz, igencsak vaskos nyomtatvány lehetett, negyedszer arra, hogy a másolat ronthatott a szövegen, a 281. lap ugyanis semmiképp sem eshet a V3 szignatúrára. Végül pedig azt húznánk alá, hogy a papír a kiáztatás során sérült (ún. lacunák keletkeztek), a hiányzó betűk azonban többségükben kikövetkeztethetőek. Eklatáns példa erre a 279. (?) lap (a kipontozott részeknél általában annyi pontot szokás tenni, ahány betűhelynyi a lacuna, Dézsi is így másolta le a szöveget):

tai lélekkel volta meg-
 ékesítettvén, kik endőt
 mondtak, mint s
 Jozeph a' Patriarch
 zül: Némelly
 szerint n
 kik s
 tán ő helyökben, azoknak
 maradékokat-is, kik lené-
 nek, és mindeniknek mi
 Némel-

tai lélekkel volta..... meg-
 ékesítettvén, kikendőt
 mondtak, mint s
 József a' pátriárk.....
 zül. Némelly
 szerint n.....
 kik s
 tán ő helyökben, azoknak
 maradékokat is, kik lenné-
 nek, és mindeniknek mi
 Némel-

Így egészíthetjük ki a szöveget: <próf>tai lélekkel volta<nak ..> megékesítettvén, kik <jöv>endőt mondtak, mint <.....> s József a' pátriárk<ákkö>zül stb.

¹⁴ Köszönöm Csorba Dávidnak, hogy segített utánakeresni a példánynak.

¹⁵ „A hiányzó könyvek”, *Translatio Librorum*, <http://mek.oszk.hu/sarospatak/html/magyar/hianyzykonyvek.htm>, megnyitva: 2019. május 20.

¹⁶ Mintha az egyik ő maga lenne.

Miután pótoltuk a hiányzó betűket, meg kell állapítanunk, hogy a ránk maradt lapok másolatában, sajnos, nem találunk olyan teológiai fejtegetéseket, amelyek alapján meghatározhatnánk, hogy Szentmártoni Bodó János melyik vezető unitárius irányzathoz tartozott. (Ezek az irányzatok a halál és a feltámadás kapcsán is feltűnően különböző elképzeléseket képviseltek még a 17. században is!) Arra azért felhívnánk a figyelmet, hogy Krisztus halála és feltámadása olyan téma, amely nagyon is használható „trójai falóként”, ugyanis talán eszkatológiai köntösbe a legkönnyebb (és egyben legcélszerűbb) krisztológiai kérdéseket bújtatni. Hogy Szentmártoni Bodó rejtett-e ilyeneket szövegébe, azt nem tudjuk, noha az megjegyeznénk, hogy ha csakugyan arról szól műve, amire címe alapján következtethetünk, ezt nehezen kerülhette ki. Ennek kapcsán nem érdektelen hangsúlyozni, hogy munkája a 17. század második felében (is?) megjelenhetett, ráadásul nem is akárhol, hanem Keresden.

Közismert, hogy a bethleni Bethlen család, így Elek is eredetileg unitárius volt, s hogy a felesége, Nagy Klára haláláig megmaradt annak. Valószínűleg ez is szerepet játszott abban, hogy kiadták Szentmártoni Bodó munkáját. Apafi Mihály 1680-as fakultatóriájából kiderült az is, hogy ő csak és kizárólag olyan unitárius könyvek kinyomtatását engedélyezte, amelyeket a dési komplanációkor, azaz, 1638-ban jóvá hagytak,¹⁷ így valószínű, hogy a *Dialogismus* is ugyanezért jelenhetett meg, ezért nem lehetett nonadorantista mű (legalábbis nyíltan semmiképp). A komplanációban rögzített teológia irányába mutat az is, hogy a *Dialogismust* a már református Bethlen Elek tette közzé. Az továbbra is kérdés, hogy az Apafi felhatalmazványában cím nélkül említett két könyv közül az egyik vonatkozhat-e Szentmártoni Bodó munkájára. Talán igen. Ha ez így lenne, ez talán azt is jelenthetné, hogy az erdélyi sociniánusok nem az 1630-as évektől kezdték az ő krisztológiai elveiknek megfelelően egyes magyar gyülekezetekben a dogmatikai különbségeket felszámolni, hanem szinte azonnal, hogy Radecke az egyház két legfontosabb pozícióját, a püspöki és a plébánosi széket is megszerezte (1622).¹⁸

Ami a *Dialogismus* irodalomtörténeti helyét illeti, azt kell mondanunk, hogy kvázi szépprózai olvasmány lehetett, amelyben Szentmártoni Bodó – a hitigazságokhoz figyelemfelkeltő részleteket, ún. népszerű exemplumokat vegyítve

¹⁷ MOLNÁR, „az nagy...”, 386.

¹⁸ Szentmártoni Bodó szíriánus szűróan bizalmas kapcsolatot ápolt az alapvetően mégiscsak sociniánus Radeckével. Tudjuk azt is, hogy 1624-ben a szombatos mesterrel szemben foglalt állást. Szembeötlő továbbá, hogy a *Dialogismus* megírása után valamiért elidegenedett mind a teológiai témáktól, mind a prózától.

– a kor legközkedveltebb históriáit és fabuláit juttatta el olvasóihoz. Ebből a szempontból talán az a legbeszédesebb, hogy ő is adja azt a történetet, amelyet Mihálykó Jánostól Szabó László 1982-ben beválogatott a *Monda nékik egy példázatot* című antológiájába.

Szentmártoni Bodó Bálint: <i>Dialogismus</i>	Mihálykó János: <i>Az örök életnek szép és gyöngyörűsége nyári üdejéről való könyvecske</i>
Heródes testét az férgek övék, és í[gy] hala meg. Julianus apost[a]ta az harcon egy nyíllal megsebesítették, dühösképpen agyarkodván az KRISZTUS neve ellen, elvesze. Áriusz eretnek az árnyékszéken minden beleit kiontá, és úgy hala meg.	Arius amaz nagy eretnek, mikoron az Jézus Krisztusnak igaz istenségét szidalommal illetné, nem kevés embereket elhíttetett, úgy-hogy láttatja vala, mintha elhatalmaznék, és az Krisztusnak tisztessége és tudománya földhöz veretnék, az Isten csudaképpen az játékba kapott. Mert mikoron Konstantinápolyban az auditóriumba akarna bémenni, az útfélen az természetnek dolga (követem az keresztyén füleket) reáérkezék, az árnyékszékre méne, és béli kiomolván, rettenetes és bűdös halállal meghala. Julianus Apostata is azt gondolja vala, hogy ő az Krisztusnak tisztességét teljességgel eltörli, mindazonáltal jóllehet ő eléggé kegyetlenkedék, ugyan el kelle vesznie, mert az perzsiiaiak ellen az harcon véletlen meglövik halálosképpen. Akkor ő egy marék vért meríte az sebből, és valete gyanánt az ég felé felveti, és azt mondja: »Vicisti tandem Galylae! Meggyőztél már, te galilei.« Értvén az Krisztust. ¹⁹

Talán ennyiből is látszik, hogy a *Dialogismus* rendkívül olvasmányos stílusú lehetett, ízelítő gyanánt a ránk maradt töredéket közöljük is a függelékben.

¹⁹ SZABÓ Lajos (vál., az előszót írta és jegyz.), *Monda nékik egy példázatot: Száz szép-prózai szemelvény a 17. századi protestáns prédikációkból* (Európa Könyvkiadó – Helikon Kiadó, 1982), 50.

Befejezésképp arról szeretnénk még néhány szót ejteni, hogy mi a szöveg jelentősége, és miért érdemes foglalkozni vele. Először is azért, mert egy „elvezett” RMNy-tételről van szó (amely egy jelentősebb szerző tollából származik), egy nagyon fontos hungarikumról, amely Apafi Mihály kevésbé ismert vallás- és nyomdapolitikájához is adalékokat szolgáltatathat. Vannak azonban egyház- és eszmetörténeti okaink is: a *Dialogismus* az unitáriusok belső vitáinak szempontjából sem tűnik érdektelennek. Végül, de nem utolsósorban a közléstől azt reméljük, hátha egy kézirat másolatban később azonosíthatóvá válik a *Dialogismus*-nak egy nagyobb szövegegysége.

Függelék²⁰

[279]<prófé>tai lélekkel volta<nak...> megékesítettvén, kik <jöv>endőt mondtak, mint.....s József a' pátriárk<ák kö>zül. Némely.....szerint n....., kik s.....tán ő helyökben, azoknak maradékokat is, kik lennének, és mindeniknek mi.....Némel-

280 -án érttettenek arról, hogy az ő jelenvaló életek jobb állapotra változnék; természet felett való értelemben voltak, hogy ők ez földről az mennyei paradicsomban vitettetnének, m<ikén>t Babylas Antiochenus²¹, kinek mikor fejét el akarnák venni, ezt mondja vala: >>Térj vissza én lel- _____
_____ (lapszálon: vers. Psal: 116./ 10 sor híja²²)

281(=V3?) -lyében. Végezetre voltak olyak is, kik halálok idején fő módon peroráltak 'szónokoltak' ez életnek haszontalanságáról, az halálnak heában való rettentésiről és arról való hamis vélekedésekről, az örök életnek kezdetiről, az Sz. Lélek vigasztalásinak belső érzésiről és az ő Krisztusához való elmenéséről.

KÉRDÉS. Azokról m<int>²³ kell érteni, akik ilyen emlékezetes szókat nem m<on>danak, hanem ezek nélkü<l> képteleneket szólnak?

FELELET. Itt az betegségnek természetit kell meghánni, -vetni, csendeseb-e avagy keményebb légyen. (custos: Mert)[28]2 Mert az kemény<.....n>ehéz betegségek gyakorta bolondságot és illetlen magatartást szereznek, mely erőtlenségeknek mi is mivel alája vettünk, azokat mind jó végre kell magyarázni.

²⁰ A Dézsi által kikövetkeztett betűk []-ben, az általam kikövetkeztettek pedig <>-ben.

²¹ Babülasz (i. sz. 3. század), antiochiai püspök.

²² Dézsi jegyzete.

²³ Dézsi javaslata: „mit”.

Eddig az első tisztról, tudniillik hogy az hitben haljunk meg. Az másik ez, hogy enged<e>l<m>es<ek> l[e][g]yünk s úgy haljunk meg, <ami> nél[k]ül az mi halálunk <az> ÚRnak kedvében sem[mi]képpen nem leh<et>. Mert ú<gy> l>á<t>tatnánk az ÚR eleib[e] félelemmel menni, és kényszerítéssel, mint az raok m<enn>e<k> a>z ő uroknak eleiben, de nem őhoz- (custos: zává-)

293 váltottál meg engem. Megtetszik tehát, hogy senki ez megnevezett tiszteknek végben vitelére nem elégséges halálakor, ha azokban magát életében nem gyakorolja.

Ezek mivelhogy ez szerint legyenek, az én intésemet ismét megújítom, hogy az halálra készülő megmondok (!) tiszteket teljes életetek folyásában előtettek viseljétek, életeteket hitben és engedelmisségben éljétek, az ti lelkeitöket Istennek kommandálván 'ajánlván', minden munkáitokat és gondokat <I>stenre és az ő gondvisel<é>sére hárítván. Mert valaki<k>(custos: mago-)2[94] magokat így viselték, az ő utolsó napj<uk>at nagy bodogul végezték. Énok pátriárka Isten<nel> jár vala, mint egy elválhatatlan útítársáv<al az> hitnek általa; élvén e.....tteni életet és a<z>káért elvitették Istentő<l>, ne látná az halált. Heb: 11.5. Valamint lőn azért Énoknak dolga, mindazoknak<úgy lése>n dolgok, <va>la<kik>.....és enge<delmese>k....életeke...v.....az halá[l] nem halál, hanem [á]lom léssen, nem ellenség, de jóakaró mind az testnek s [m]ind az léleknek. Jól meghányjuk, -vessük pediglen [n]yomorult és szomorú ki- (custos: men[e] 29[5]-meneteleket az[okna]k, kik életeteket bűnö<.....t>²⁴ öltették el, sem hitöke[t], sem jó lelkiismeretök<et..> meg nem tartván.ő világnak²⁵ emberi az özönvízzel veszének el[.] (lapszélén: Gen:) Az sodoma-, gomorabel[i][e] k égből leszálló<tt>] tűzze[l] emésztetének meg (lapszélén: Ge<n>..v...²⁶), Dátánt, Abirámát²⁷ több társ[a]ikkal/társ[a]kkal egyben az föld has[a]dása nyelé el. Córét²⁸ magát, az mint az bötüláttatik jelenteni, az tűz emészté meg.²⁹ [A]maz istentelen Saul (lapszélén: Psal: 6.), Achi[tóf]el³⁰ és Júdás magok lö<tten>k magok ho[l] éri³¹. Heródes testét az férgek övék és így] hala meg.³² Julianus Aposzt[a]ta az harcon egy nyállal (custos: meg-)2[96]megsebesítették, dühös-

24 Bűnök között?

25 Óvilágnak?

26 Ter 19,24.

27 Helyesen: Abirámot.

28 Kóráh.

29 Kóráhot is a föld nyelte el, társai estek a tűzvész áldozatául. Vö. Szám 26,10.

30 2Sám 17,23.

31 Hóhéri?

32 ApCsel 12,23.

képpen agyarkodván az KRISZTUS neve ellen, elvesze. Áriusz eretnek az árnyékszéken minden beleit kiontá és úgy hala meg. De ez az mi üdők hasonló példák szolgáltatására igen termékeny. Hofmeisterus, nem alávaló pap és doktor, mikoron az ratisbonai³³ gyűlésre az evangélikusok ellen való disputációra indult volna, hirtelen útában az ISTEN kezétől megtiltaték, iszonyú tekintet, zörgés, csattogás között nyomorultul hala mag Lovaniumnak³⁴ nemes oskolájában. Guatlacus³⁵ bölcs pap és (custos: dokto[r])29[7]do[k]tor, beteg lévén, halálát is érezvén, esék lelki háborúban és tusakodásban, nagy szomorúsággal felkiáltván bűnei miatt, nem jól viselvén életét, és az ISTENNEK elszenvedhetetlen ítéletit is érezvén, az rettentő kétségben esésnek ilyen szavait bocsátá ki [szájából] l/s(?)......

298 tisztös győzedelme[t] és nagy hírt, nevet kapna, o[lly] illetlen és kába orációt [<pro>]klamála az császár előtt[,] hogy az egész udvarnépe előtt csak kész neveltség....³⁶ Hazatér[vén] L[ova]niumban, az ő közönséges lekceolvasásában (!) nyilván kezde eszelősködni, és az _ _ _ _ _

[299]m, hogy ő elkárho[zott v]ol[n]a, Istentől megvet[t]ető[tt] volna és hogy őneki üdvössége felől semmi reménsége nem volna, mert az ISTEN igijének megismert igazságának ellene támadott volna.tius az tridentumbe- ...ban az római pá-

300 függesztvén, és egyenesen őhozzá menni és osztán az asztal alatt elveszni. Az kardinál megrettenvén és elálmétkodván, minekutána észére jöve, az szolgálakat kiáltá, parancsola gyertyát gyújtani és az ebet megker<esni.> Mikor pedig soho<l...>

Kérem³⁷ ötet, engedjen énnekem örvendetes <i>menetelt ez életből. Hop.. perus. Kegyelmes légy énhozzám, ó, U[R]AM JESU, Dávidnak fia és az én lelke[m]et vedd hozzád. CALVINUSiquia t

an, az embe[ri ne]mzetnek/ z Atyjától [e]gye- / ülvaló³⁸ meg..... / s az írási / al meg ez/ gy szól va..... / em az mely ok é.....

zá való szeretetből és k[i]vánságból, mint az fiak [az] ő atyjokhoz. Engede[l] mesek lévén pedig, akko[r] halunk meg, mikor késze[n] vagyunk örömmel és k[i]vánsággal ez világból <ki>menni, mikor ISTEN aka[r]ja; nem feleselvén

³³ Regensburgi.

³⁴ Leuven.

³⁵ Helyesen: Guarlacus. John Foxe is „megemlékezett” róla.

³⁶ Vala? Volna?

³⁷ Dézsi jegyzete: „Ez és a köv. levél helyét nem tudjuk!”

³⁸ Egyedülvaló?

sem[mit] ővele, mi üdőben va[gy] micsoda helyen vegye[n] minket őhozzája. Aká[r] élünk s [ak]ár halunk, az[t] mondja Sz. Pál, magun.....mit³⁹ [s]em vetü.....unk, hanem Iste..ne⁴⁰..... szintén ú<gy> enged[<mes>séggel tart<o>zunk halalt....n⁴¹ is Ist[en]nek, mint szintén az él[et]ben.⁴² Előttünk jár ebbe (custos: nekü-) **[köv. oldal]** [ne]künk az Krisztus maga [pé]ldájával, az halállal való [tu]sakodásakor utolsó szo[ron]gatásban lévén: „Távoz[zé]k ez pohár, Atyám, én[tő]lem.” De osztán nagy [en]gedelmességgel mondá [ez]: „nem az én akaratom, [ha]nem az te akaratod lé[gy]en, tanítván minket[<, ho>]gy az halál rettentési kö[zö]tt az ISTEN jól tetszése [al]á adjuk magunkat. Mi[ko]ron Ezékiás király az [pr]ófétától az ő halála [fel]ől való követséget meg[ha]llotta vala, semmit sem [..]esle, sőt, meg sem mo[nd]ana, mindjárt az kö[ny]örgésnek adá magát.⁴³ Ez [] bizonyos, az Isten igéje (custos: paran-)

³⁹ Magunknak semmit?

⁴⁰ Istennek?

⁴¹ Halálban?

⁴² Róm 14,8.

⁴³ 2Kir 20,1–2., Ézs 38,1–3.